

Про свято Пурім

Пурім – це одне з двох єврейських свят (включаючи Хануку), встановлених мудрецькими Великого зібрання, про які немає прямої згадки у Торі. Це свято на згадку про чудовий порятунок євреїв у Перському царстві понад 2 400 років тому, у період правління царя Ахашвероша (Артаксеркса), який отримав назву від слова „пур”, що означає „жереб”. Свято починається 13 Адара постом Естер, на згадку про пост, накладений царицею Естер на себе, слуг і всіх євреїв міста Сузи. Святовими днями є 14-е та 15-е Адара, які за постановою Мордехая та Естер були призначені як „дні бенкету та веселощів”.

Удачливий полководець Ахашверош завоював багато країн, став володарем величезної Імперії, що складалася з 127 провінцій і тягнулася від Індії до Єгипту. У третій рік свого царювання Ахашверош влаштував бенкет, який не припинявся півроку. Існує думка, що коли Ахашверош прийшов до влади, він вираховував часи та терміни. Знаючи пророкування єврейських пророків про відновлення Ізраїлю через 70 років з початку вавилонського полону, Ахашверош вирішив, що ці 70 років саме закінчувалися на третьому році його царювання. Оскільки євреї залишалися в полоні, цар вирішив відсвяткувати те, що Б-г Ізраїлю йому тепер був не страшний.

Ахашверош хизувався своєю могутністю та багатством. Кожного із запрошених на бенкет, чи то простолюдина, чи вельможу, він велів годувати і напувати до відвалу, але без примусу – кожен запрошений їв і пив скільки хотів. Впевнений, що йому все дозволено, Ахашверош наказав прикрасити святкові столи святкими судинами, викраденими ще Навуходоносором з Єрусалимського Храму.

На семиденний бенкет, який завершував 180-денне свято, серед інших було запрошено і євреїв. Даремно Мордехай – великий єврейський учений і праведник – відмовляв одноплемінників від участі у палацових урочистостях. Багато хто не послуховався, радісно попрямував на свято, і перше, що вони побачили – святі судини свого Храму, недбало розставлені на обідніх столах. В жаху відсахнувшись від них євреї. Але вони не встигли піти, як цар розпорядився поставити для євреїв особливі столи. І вони відкинули гордість, проковтнули образу за осквернення Храму залишилися на святі. Їм було подано забороною вино, а випивши його та сп'янівши, вони накиннулися на некошерну їжу.

В останній день свята цар знову виявив жорстокість. Розгніваний непослухом дружини, Ахашверош наказав негайно стратити її (це рішення він ухвалив за порадою своїх міністрів), а потім розіслав по всій країні гінців на пошуки гарних дівчат. Одна з них мала стати новою царицею. Слуги царя йшли з дому до дому. Вони заглянули і до Мордехая, забрали до палацу Естер – його двоюрідну племінницю, і цар зупинив свій вибір на скромній красуні. Ахашверош не знав, що вона єврейка Мордехай порадив Естер тримати своє походження в таємниці.

Минув якийсь час, і одного дня Мордехай врятував царя. Він почув розмову двох царедворців, які задумали отруїти Ахашвероша, і негайно розповів про злочинний задум Естер. Молода цариця повідомила про все Ахашверошу, він дозволив змовникам принести отруєний напій, упіймав їх на місці злочину і стратив. А в царській літописі наказав записати, що залишився живим завдяки Мордехая.

Єврейкою була дружина царя, євреї урятував йому життя, а тим часом Аман, який став першим царським міністром, терпляче готував і, нарешті, закінчив план повного знищення євреїв у кожній із 127 провінцій. Від імені царя він розіслав два укази. У першому – відкритому – правителю кожної провінції наказувалося спішно озброїти населення та підготуватися до 13 дня місяця Адар. Цього дня всі як один мають вийти на вулиці зі зброєю в руках та вирізати „певну групу шкідливого народу”. Хто цей „шкідливий народ” повідомляв другий указ, який дозволено було оголосити лише рано-вранці 13 Адара. Цього дня, йшлося в ньому, жителі Перської імперії мають несподівано напасти та перебити всіх євреїв: старих, молодих, жінок та дітей.

Як не приховувався Аман, Мордехай став відомий його кривавий задум. Він передав цариці звістку про те, що сталося, а також копію вже опублікованого в Шушані першого указу і пояснив, хто ж цей „шкідливий”, що підлягає побиттю, народ. „Нема сумнівів, – додав Мордехай, – що настає певний день, коли належить тобі, Естер, відкритися перед царем і благодати про спасіння нашого народу”. Естер не покинула свій народ у його лихолітті, але попросила Мордехая: „Збери всіх євреїв, старих і молодих, постуйте і моліться за мене три дні. Через три дні я піду до царя, і якщо загину – загину...”.

Піст був прийнятий, і дотримувався євреями в усіх провінціях. Ніхто не спав тієї ночі. Мордехай та інші євреї провели їх у молитвах. Естер готувалася до зустрічі з царем. Не спав і Аман – він стежив за будівництвом високої шибениці для Мордехая. Навіть царю Ахашверошу не спалося. Щось турбувало його, і з властивою тираном підозрілістю він почав обмірковувати всі мислимі та немислимі змови своїх невдячних підданих. І тут він згадав про Мордехая, який урятував йому життя.

Вранці першим до царя увійшов Аман.
– Скажи, – звернувся до нього Ахашверош, – як слід вчинити, якщо цар хоче особливу вшановувати свого підданого?
– Потрібно одягнути таку людину в царський одяг, – сказав Аман, – покласти на нього царську корону і в такому вигляді урочисто везти вулицями міста. А попереду має бігти один із важливих царських міністрів і безперервно кричати: „Так підноситься і вшановує цю людину наш цар!”
– Скоріше, Аман, – відповів цар, – іди і зроби все, що перерахував, для Мордехая. І сам будь міністром, який біжить попереду коня.

Це був день ганьби та загибелі Амана. Він біг попереду коня, вигукуючи царське слово, і люди сміялися, спостерігаючи, як всесильний міністр слугує своєму ворогові. А ввечері, коли цар разом з Аманом вирушив на бенкет до цариці, зірка могутнього царедворця закотилася назавжди. Естер розповіла Ахашверошу про підлий план, і розгніваний цар звелів повісити Амана.

Але жорстокий указ Амана залишався чинним. Розісланий від імені царя, він не підлягав скасуванню. Тому було написано новий указ, де говорилося, що Аман зловжив довірою царя і обдурив його. Замість заборони переслідувати євреїв у всіх провінціях, як велить цар, Аман наказав винищити його підданих. На спростування старого указу новий закликав євреїв зібратися 13 Адара і бути готовими до захисту від ворогів, вбивати тих, хто піднімає на них руку.

Вранці 14-го Адара євреї святкували свій порятунок. І цей день став святом ПУРІМ, днем, коли відзначається порятунок нашого народу від великої небезпеки. Але у столиці Персії бої тривали два дні, і лише 15 Адара євреї Шушана змогли відпочити та відсвяткувати диво перемоги. Тому день 15-го Адара був названий „Шушан Пурім”.

В епоху Хасмонів свято Пурім називалося Днем Мордехая. У дні свята немає заборони працювати. У „Книзі Естер” немає жодних ритуальних приписів для Пуріма. Йдеться лише про щорічне святкування євреями 14 і 15 Адара, причому наказується, „щоб їх зробили днями урочистості та веселощів, посылаючи подарунки один одному та милостиню бідним”.

Головна частина святкування – публічне читання „Книги Естер” під час вечірньої та ранкової молитви у синагозі. Під час читання сувою при проголошенні читцем імені Амана присутні піднімають шум тупотінням ніг, свистом, спеціальними тріскотками тощо, висловлюючи таким чином ненависть і зневагу до пам’яті лиходія. Прототипом подібної форми вираження презирства є запроваджені французькими та німецькими євреями у 13 ст. звичай ударяти один по одному двома каменями, на яких накреслено ім’я Амана, доки ім’я не стиралося.

Пурім – веселе свято, в яке прийнято пити вино. За словами Талмуда, потрібно пити доти, доки людина не перестане розрізняти, чи промовляє вона прокляття Аману чи благословення Мордехая. На свято печуть особливе трикутне печиво з солодкою начинкою (маком або варенням), так звані „гоменташн” або „вуха Амана”. На Пурім прийнято приносити один одному солодощі та солодку випічку („мішлоах манот” – іврит, „шалахмонес” – ідиш) і давати гроші нужденним.

Пурім – карнавальне свято. Особливий жанр цього свята – пурімшпіль („пурімська вистава”), що виконується одним або декількома акторами під час святкової трапези. Спочатку такі вистави були прості та короткі, проте вже на початку 18 ст. ці вистави поступово перетворилися на драматичні постановки з численними ролями, музичним супроводом та текстом у кілька тисяч римованих рядків. Тим не менш, пурімшпілі завжди зберігали зв’язок із „Книгою Естер” і розігрувалися лише на Пурім. Під впливом італійського карнавалу увійшло у звичай рядитися на Пурім, причому чоловікам дозволено перевдягатися в жіночу сукню і навпаки (що у звичайній ситуації категорично заборонено єврейським законом).

У наш час лише у двох містах, Шушан та Єрусалим, Пурім святкується лише 15-го Адара. Існує кілька міст, де святкування Пуріма проходить два дні – 14-го (сам Пурім) і 15-го (Шушан Пурім). При цьому всі настанови свята виконуються двічі, хоч основним вважається перший день, коли Пурім святкується по всьому світу. До таких міст відносяться древні міста Землі Ізраїлю – Яффо, Тверія, Хеврон, Цфат, нове поселення Силом, побудоване на місці старого єврейського міста, Ізмір у Туреччині, Халеб та Багдад в Іраку. Існує традиція, яка ототожнює древній Шушан із сучасним іранським містом Хамадан, де знаходяться могили Естер та Мордехая.

У Талмуді висловлюється думка, що коли всі книги пророків і писання будуть забуті, „Книга Естер” не забудеться і свято Пурім не втратить свого значення. Стверджується навіть, що Пурім настільки ж великий, як той день, коли Тора була дана на горі Синаї.

Дві тисячі чотириста років рік у рік, з покоління до покоління ми святкуємо Пурім. Ворогам Ізраїлю, аманам усіх часів, свято Пурім має бути попередженням. Для нас же з вами це чудове, радісне свято служить вічним джерелом мужності і віри.

У 2025 році свято Пурім випадає на 14 та 15 березня. Веселого Пуріма!

За матеріалами Ітнернету.

Що це ми знаємо про свято Пурім

Багато хто думає, що лиходій Аман був повішений у Пурім. Насправді ж Аман був повішений на другий день свята Песах. (Пурім – це річниця перемоги євреїв у війні проти своїх ворогів, яка була одинадцятьма місяцями пізніше).

Вважається, що Естер – традиційне єврейське ім’я. Насправді ж єврейське ім’я Естер було Адаса. (Естер є її перським ім’ям).

Мордехай був першою в історії людиною, що зветься „юдей”. (До цього використовувалися назви „євреї” чи „ізраїльтяни”).

Ахашверош шукав нову царицю чотири роки, протягом яких він переглянув понад 1 400 претенденток, перш ніж вибрати Естер.

Вашті (перша дружина Ахашвероша) була правнучкою Навуходоносора, вавилонського царя, який зруйнував Перший Храм.

Аман був тим, хто порадив Ахашверошу стратити Вашті.

Згідно з однією з думок у Талмуді, Естер зовсім не була така вродлива, і шкіра у неї була зеленуватого відтінку.

Аман був колись рабом Мордехая.

Мордехай, який відмовився кланятися Аману, був нащадком Біньяміна, єдиного із синів Яакова, який не вклонився Ейсаву, предку Амана.

Початковим планом Естер було змусити Ахашвероша ревнувати її до Амана за ту увагу, яку вона йому приділяє, щоб цар вбив їх обох.

Указ Амана про знищення євреїв не було скасовано. (Ахашверош лише видав другий указ, даючи євреям право на самозахист).

Мордехай під час подій Пуріму був дуже старою людиною. (Він був членом Синедріона, найвищого рабинського суду в Єрусалимі, ще за 79 років до подій Пуріму).

За часів Ахашвероша всі євреї світу жили в його царстві, тому всі вони були включені в указ Амана.

Ім’я Б-га жодного разу не згадується у „Книзі Естер”.

Багато хто думає, що в „мішлоах манот” (частуваннях, які ми посилаємо друзям та близьким) мають бути лише продукти не менше двох видів (наприклад, печиво та сік). Насправді, це не так. Приклад „мішлоах манот”, який наводить „Мішна Брура” містить два шматки м’яса.

Вважається, що Мордехай був дядьком Естер. Насправді Мордехай був двоюрідним братом. „Книга Естер” ясно заявляє, що він був її двоюрідним братом, а не дядьком. Крім того, багато мудреців вважають, що Естер була не просто двоюрідною сестрою Мордехая, а й його дружиною.

Багато хто думає, що Аман мав трикутний капелюх і загострені вуха. У Пурім прийнято їсти особливе трикутне печиво, яке часто роблять з маковою начинкою (використовуються і різні фруктові джеми і шоколад) – „гоменташен” – „кишені” або „пиріжки Амана” (ідиш), або „озней Аман” – „вуха Амана” (іврит). Насправді ми нічого не знаємо ні про гардероб, ні про форму вух Амана. Немає жодних доказів того, що капелюх Амана був трикутним, а також немає ніяких джерел інформації, що застругують на довіру, про форму вух цього лиходія. Насправді найважливіша особливість цього печива не в його формі, а в традиційній начинці з насіння маку. Вживання страв з маком у Пурім нагадує про відданість Вс-вишньому цариці Естер, яка живучи в царському палаці, харчувалася насінням, щоб не їсти нічого некошерного. Ось чому макова начинка краща.

Чомусь вважається, що сини Амана, як і він сам, були повішені на шибениці, яку він приготував для Мордехая. Коли їх повісили, вони вже були мертві. Уважне прочитання 8-го і 9-го розділів „Книги Естер” дає нам таку інформацію: цар наказав повісити Амана на дереві, яке він приготував для Мордехая, відразу після того, як його змова була розкрита, а це відбувалося під час Песаха, практично за рік до безпосередньої розв’язки подій, описаних у „Книзі Естер”. Однак страта синів Амана відбулася не тоді ж, а майже через рік, 13 Адара. Причому їх було вбито мечем, як і інших антисемітів міста Шушан. Після їхньої смерті цар Ахашверош – у настанову іншим недобррозичливцям євреїв – наказав повісити їхні тіла на шибениці.

За словами Талмуда потрібно пити стільки, поки людина не перестане розрізняти, чи промовляє вона прокляття Аману чи благословення Мордехая. На думку мудреців Талмуда, алкоголь може посилити радість і приємне хвилювання від свята Пурім, тому його вживання вони оголосили справжньою заповіддю, але в певних рамках, доки євреї упевнені, що його поведінка відповідає високим стандартам моралі, заданим Торою. Можна випити виноградного соку та піти спати. Під час сну людина не відрізняє благословення від прокляття – заповідь виконана.

Вважається, що достатньо слухати читання „Книги Естер” один раз. Ні „Книгу Естер” необхідно почути двічі. Мудреці Талмуду кажуть, що необхідно бути присутнім під час читання сувою двічі, напередодні ввечері та наступного дня. Повторне читання „Книги Естер” є висловою подяка Б-гови та свідченням його вічної доброти.

Існує думка, що Пурім – це ніби єврейський Хелловін, бо існує звичай Пуріма – одягати маски і одягатися в карнавальні костюми. Хелловін не має до Пуріма жодного відношення, у них немає нічого спільного. Звичай переодягатися на Пурім і влаштувати маскарад був описаний ще 500 років тому, задовго до того, як склалася концепція святкування Хелловіна такою, якою її знають сьогодні.

Дехто вважає, що Пурім – не дуже важливе свято, т.к. цього дня не заборонено працювати. До того ж він був заснований через сотні років після того, як Моше оголосив про волю Вс-вишнього дотримуватись Шабату, святкувати Рош а-Шана, Йом Кіпур, Суккот, Песах і Шавуот. А якщо Пурім не згадується в Торі, судять деякі, значить, і дотримання його не настільки важливе. Пурім згаданий у Танаху як обов’язкове свято, і належить до тих семи заповідей, встановлених мудрецькими. А Тора зобов’язує виконувати постанови мудреців.

І на завершення наведемо хронологію історичних подій свята Пурім.

3392 (369 до н.е.) – Ахашверош зійшов на трон Перської імперії.

3395 (366 до н.е.) – 180-денний бенкет Ахашвероша.

Тевет, 3399 (362 до н.е.) – Естер взята до палацу Ахашвероша.

Нісан, 3404 (357 до н.е.) – Аман кидає жереб.

13 Нісана, 3404 (357 до н.е.) – Перший указ, розісланий Аманом.

14-16 Нісана, 3404 (357 до н.е.) – Триденний піст цариці Естер.

17 Нісана, 3404 (357 до н.е.) – Падіння Амана та його страта.

23 Сівана, 3404 (357 до н.е.) – Другий указ, протилежний першому.

13 Адара, 3405 (356 до н.е.) – Печаль, що перейшла в радість; страта десяти синів Амана.

14 Адара, 3405 (356 до н.е.) – Святкування Пуріма повсюдно, крім міста Шушана, де відзначається ще один день.

15 Адара, 3405 (356 до н.е.) – Святкування Пуріма в Шушані.

3406 (355 до н.е.) – Запис „Світка Естер”; встановлення єврейськими мудрецькими свята Пурім на всі наступні покоління.

За матеріалами Ітнернету.

Про те, як скрипаль став відомим хірургом

30 серпня 2024 року у віці 103-х років у Каліфорнії помер хірург Джордж Берсі. Завдяки йому по світу поширилися лапароскопічні операції – операції, для яких не потрібен великий розріз, а досить лише маленьких отворів. Це допомогло лікарям по всьому світу зробити хірургічні втручання менш травматичними, зменшити біль та прискорити відновлення пацієнтів. А самого Берсі до такої роботи привело дивовижний збіг обставин з кар'єри скрипаля, що не відбулася, жажів Голокосту і допомоги радянського міністра Бориса Петровського.

Джордж Берсі народився 14 березня 1921 року в сім'ї єврейсько-музикантів в угорському місті Сегед, тоді його прізвище було Блейер. Він змінив його вже дорослим, щоб не стикатися з антисемітизмом, який процвітав у Європі і після Другої світової війни.

Він був єдиною дитиною Олександра та Елли Блейер. Наступного року його батько був найнятий як помічник диригента Віденського філармонічного оркестру, і сім'я, включаючи Джорджа, його батьків, бабусю і дідуся по материнській лінії, дядька і двоюрідну бабусю, переїхала до двокімнатної квартири у Відні.

Батько Джорджа поїхав до Індії 1924 року, а сім'я залишилася у Відні. Джорджа примусили розпочати уроки гри на скрипці у віці чотирьох років, і з 10-ти років він вже грав концерти.

У 1935 році політичний клімат у Відні змістився. Без жодних пояснень друзі Джорджа, які не були євреями, перестали з ним спілкуватися. А в класах державної школи його та інших єврейських учнів відіснили на задні ряди.

У тому ж році його дядько по материнській лінії, який утримував сім'ю, втратив роботу в Electrolux в Австрії, але йому запропонували посаду у Стокгольмі. Однак бабуся Джорджа наклала вето на цю ідею, і в 1936 сім'я переїхала до Будапешту. На той час батьки Джорджа розлучилися.

У 16 років Джорджу заборонили відвідувати державну середню школу, але його прийняли до приватної єврейської школи. Він оплачував своє навчання, працюючи на мійці автомобілів у вихідні вечори, навіть взимку. Закінчив школу в 1939 році.

Дядя Джорджа був призваний до армії близько 1940 року і пізніше вбитий на Східному фронті. Його батько зник у 1941 році.

В університет його не прийняли також через національність. Тому Джордж протягом року працював учнем в електротехнічній майстерні, а потім два роки працював інженером-механіком. Берсі зазначав, що в майбутньому йому допоміг цей досвід: він міг свердлити, робити виміри, малювати креслення лапароскопічних інструментів.

Коли Джорджу був 21 рік, його забрали до трудової табори. Разом з іншими молодими євреями він мав будувати загородження в горах Румунії. Умови були дуже важкими: голод, холод і фізична виснажлива праця. У таборі загинуло близько 30% тих, хто там перебував. Але Берсі вдалося вижити. Потім його та інших молодих в'язнів відправили до Польщі – розвантажувати вагони з боеприпасами. Джордж згадував, що вони перекидалися вибухонебезпечними снарядами, сподіваючись, що ті вибухнуть і „все це закінчиться“.

Через два роки Берсі мав опинитися у концтаборі. Але вагон, в якому його везли, зламався в дорозі. Його довелося відцепити від потягу. У цей момент було оголошено повітряну тривогу, охоронці сховалися, і в'язням вдалося втекти.

Через кузенів-католиків, які жили у Будапешті, Джордж розшукав свою матір, котра жила в квартирі з „жовтою зіркою“. Джордж переїхав туди.

Незабаром після того, коли Джордж шукав роботу, до нього підійшла людина, що впізнала його віденський акцент, і привела його до угорського підпілля. Завдяки знанню німецької, почав брати участь у створенні підірваних документів для євреїв. Ці документи дозволяли легально перебувати в місті, а без них людині загрожувала смерть. Якби патруль хоч раз зупинив Берсі, який розсилав документи, і перевіряв вміст його сумки, його б стратили. Але й цього разу все обійшлося.

У цей час євреї Будапешта змушені були жити в гетто. Завдяки документам Червоного Хреста Джордж зміг проникнути в гетто, знайти свою матір і привести її до себе на квартиру.

Наприкінці грудня 1944 року, коли радянська армія оточила Будапешт, німці вже не могли переправляти євреїв до концентраційних таборів. Натомість вони відвели їх до річки Дунай, викидали на березі і розстріляли з кулеметів, скинувши тіла у воду.

Після звільнення Угорщини з іжею у столиці були великі проблеми, і Берсі вирішив вирушити з матір'ю до рідного Сегеда. Туди

можна було дістатися лише військовим ешеленом. Допоміг доступ до антибіотика сульфаніламід: в обмін на препарат військової взяли з собою Берсі та його маму.

1945-го він вступив до медичного університету в Сегеді. А потім там же пішов до ординатури з хірургії. Йому подобалося займатися дослідженнями, але, зрештою, його вигнали з університету „за неналежну поведінку“.

Якось Джорджу зателефонував Борис Петровський – радянський хірург, майбутній міністр охорони здоров'я. Петровського зацікавили дослідження Берсі, але той відповів, що не працює. Петровський вирішив допомогти молодому лікарю своїми зв'язками. В результаті з Берсі зняли звинувачення, він отримав роботу у Будапешті та створив там відділення експериментальної хірургії.

1956 р., коли радянські війська придушили повстання в Угорщині, Берсі працював хірургом і разом з колегами дві доби оперував постраждалих. Лікарі не встигали допомогти всім, і люди з вогнепальними пораненнями помирили в коридорах лікарні. Після цього він вирішив поїхати з Угорщини.

За хабар він із родинною доіхав потягом до австрійського кордону. Але перетинати його треба було нелегально. Вони йшли п'ять кілометрів уночі під снігом з дощем, обходячись променем прожекторів. Проїшовши третину шляху, мати сказала, що не може йти далі і повертається. Джордж кинув усе, що в нього було, включаючи великий портфель з грошима, і, хоча він був босоніж, тому що його взуття застрягло в бруді, ніс мати на собі всю дорогу.

Відень більше не приймав угорських біженців, тому що їх приїхало вже дуже багато. Але Берсі зумів домовитися з поліцією – в обмін на послуги перекладача йому дали притулок.

Він працював в університетській клініці у Відні. Потім отримав дворічну стипендію Фонду Рокфеллера, і 1957 року вирішив емігрувати до Австралії. Здавалося, найпростіший шлях – виїхати до США, але він часті слухав радіо „Вільна Європа“, де говорили про те, що будь-якої миті на США може напастись СРСР. Берсі вирішив, що його така перспектива не влаштує. І виїхав до Австралії, бо, як він вважав, на неї ніхто не нападе.

У Мельбурні, куди Берсі потрапив практично випадково, йому допомогли звернутися до хірурга Моріса Юнга, який спочатку дав йому роботу лаборанта. Паралельно Берсі активно вчив англійську на державних курсах, тому що незнання мови було головною перешкодою для кар'єри. Джордж оселився у Мельбурні, працював техніком. Потім, з 1957 по 1962 рік, він приєднався до хірургічного відділення двох лікарень Мельбурна, продовжуючи свою роботу в галузі експериментальної хірургії та оптичних технологій.

При лапароскопічній операції всі маніпуляції виконуються не через великий розріз, а через одне або кілька маленьких отворів. Джордж Берсі не був автором цього підходу, але він створив інструменти, завдяки яким лапароскопічні операції стали зручними для медичних працівників і безпечними для пацієнтів. Крім того, він зробив величезну роботу для того, щоб метод поширився по всьому світу.

Коли Берсі починав займатися лапароскопією, хірургам доводилося дивитися в окуляри, щоб бачити те, що відбувається в організмі пацієнта (причому зображення було досить дрібним), а освітлення залишало бажати кращого (не кажучи про те, що воно було небезпечним – лампочки могли вибухнути).

Одного разу, ще коли він жив в Австралії, Берсі поїхав до Лондона по робочим справам. Він хотів знайти інженера, який розбирався б у медичній оптиці. Йому рекомендували Гарольда Хопкінса – людину „цікаву, трохи божевільну“. Хопкінс з підозрою ставився до іноземців, але ставовище врятувало те, що він спізнився на зустріч, а Берсі в очікуванні почав насистувати концерт для скрипки. Хопкінс здивувався, що Берсі знає таку музику. І тому довелося поділитися своєю біографією. Він зацікавив Хопкінса, і в результаті той показав хірургу все, над чим працював. Це виявилось революційним винаходом – у трубі, яка призначалась для лапароскопічної операції, був набір лінз, що дозволяв бачити великий простір, з гарним збільшенням, чітко і яскраво.

Берсі познайомив Хопкінса з Карлом Шторцем, чия компанія була зацікавлена у виробництві такого обладнання. Воно вимагало вдосконалень, щоб його можна було робити масово, і спільними зусиллями їм вдалося вирішити це завдання.

З часом Берсі придумав, як вбудувати в пристрій камеру – щоб виводити зображення на екран. Це дозволяло бачити те, що відбу-

вало, як мінімум, придумати, як її переробити так, щоб стерилізувати. Берсі впорався і з цим завданням.

У 1970-х Берсі знайшов лампочку (її розробила американська армія), яка ідеально підходила для лапароскопічних інструментів: вона не нагрівалася і була дуже яскравою. Вона використовується і через десятиліття.

Крім того, Берсі створив кілька інструментів, які допомагали робити більше маніпуляцій під час лапароскопічних операцій, а також під час ендоскопічних досліджень. Наприклад, інструменти вдалося зменшити до таких розмірів, щоб їх можна було використовувати для дітей.

Наприкінці 1960-х його покликали працювати в Медичний центр Седарс-Сінай у Лос-Анджелесі – спочатку як запрошений спеціаліст, а потім на повну ставку. Він очолив відділення ендоскопічної хірургії і почав приставити до хірургів всіх відділень для того, щоб вони спробували лапароскопію. Гнекологи першими виявили інтерес до лапароскопії. А згодом завдяки наполегливості Берсі і запити пацієнтів (які почувли про менш травматичні операції) підходом зацікавилися практично всі.

Берсі написав кілька книг на цю тему, безліч наукових статей, записав відеокурси та постійно їздив із майстер-класами по всьому світу. Якоїсь миті протягом двох чи трьох років він що вихідних приїжджав у нове місто, де навчав лапароскопічного підходу. Він продовжував працювати і після 100-річного ювілею оцінюючи та модернізуючи обладнання у своєму медичному центрі. Причому колеги зазначали, що ця посада була аж ніяк не простою пошаною заслуженому хірургу – Берсі ввів безліч нововведень в останні роки життя.

Все життя Джордж Берсі шкодував про те, що так і не зміг професійно займатися музикою. „Музика для мене важливіша за ендоскопію“, – говорив Джордж Берсі. Він народився в сім'ї музикантів і в чотири роки почав вчитися грати на скрипці. До 10 років давав концерти, а у 14–15 років вважався професійним скрипалем. Після війни він вчився в музичній академії, і йому це подобалося. Але, зрештою, мама вирішила, що він буде лікарем: ця професія мала їх прогнати. Незважаючи на те, що музика так і не стала справою його життя, Берсі продовжував займатися нею. Наприклад, емігрувавши до Австралії, грав там у камерному оркестрі.

„Він змінив обличчя хірургії, але досі дивиться на себе як на скрипаль, котрий випадково зробив щось це зі своїм життям“, – говорила його четверта дружина Барбара Уейсфелд.

Коли Берсі запитали, що б він порадив молодим людям у цей складний час, він відповів: „Ніхто насправді не знає, що відбувається. Насамперед треба вижити, бо ми не знаємо, що на нас чекає. Після цього нам треба навчати молодих людей музиці. Це дуже важливо: музика може висвітлити життя так, як ніщо інше“.

Що було б з нашим світом, якби вагон Берсі не зламався 1944-го і він не уникнув би смерті у таборі знищення? І скільки справних вагонів відвезли до таборів знищення таких майбутніх геніїв, першовідкривачів і винахідників? Світ дізнався б ендоскопічну хірургію на 20 років пізніше чи не знав би її досі?

Елі Візель, інший угорський єврей і Нобелівський лауреат, який народився в одному місті з Берсі і, також вижив у Голокості, обмовився якимось: „Якщо у людства ще немає ліків від раку, якщо воно поки що не освоює Марс, якщо воно все ще не в змозі перемогти голод... це тільки тому, що ті єврейські генії, які повинні були зробити всі ці відкриття, згоріли в печі Освенциму“. Чи заслуговує світ таких людей і таких відкриттів, якщо так ставиться до євреїв? Вічна пам'ять та слава генію!

meduza.io

Єврейський колгоспник, дивізійний розвідник і дерев'яний хлопчик

Першу спробу познайомити радянських дітей з Пінюккіо зробив, як відомо, Олексій Толстой. За свідченнями мемуаристів, „червоний граф“ у 30-ті роки розповідав про свій новий проект так: „Відмінна книжка Пінюккіо! Потрібно терміново перекласти, поки Маршак не вкрав“. Перекладу, як відомо, не вийшло, після кількох глав Толстой захопився, забив на оригінал, погнав відсебятину і написав „Пригоди Буратіно“.

Цікаво, що граф, незважаючи на походження, погано володів іноземними мовами, і свого „Буратіно“ писав, користуючись російським перекладом Пінюккіо, виконаним Ніною Петровською. Переклад Петровської, до речі, вийшов у Берліні 1924 року, причому сам майбутній „червоний граф“, який тоді перебував в еміграції, і був редактором книги.

І це було останнє видання російською мовою перед радянською „реабілітацією“ Пінюккіо у 1959 році – коли в Союзі вийшла книга з ілюстраціями Валерія Алфеевського.

На превеликий подив, книга про пригоди дерев'яної людини вийшла в перекладі знаменитого майстра військової прози, автора „Зірки“ та „Весни на Одері“ Еммануїла Казакевича.

Еммануїл Генехович Казакевич народився 11 (24) лютого 1913 р. в Кременчуці в сім'ї єврейського публіциста та літературного критика Генеха Казакевича та його дружини, педагога Євгенії Борисівни.

„Пригоди Пінюккіо“ – єдина дитяча книга у творчій спадщині цього чудового „дорослого“ письменника з дуже цікавою долею.

Свою національність Еммануїл Генехович не приховував – всіляко декларував. Настільки, що 1932 року 18-річний хлопчик із пристойної харківської єврейської родини, син відомого публіциста та літературного критика Генеха Казакевича, виїхав з Харкова до Бірбіджану, де пообіцяли створити національну єврейську республіку (і через два роки справді була утворена Єврейська автономна область).

У тому ж році юного переселенця було призначено головою єврейського колгоспу „Валдгейм“, що на ідиш означає „Лісовий дім“. Пізніше був будівельником та першим директором Бірбіджанського єврейського державного театру.

Рідною мовою Еммануїла Казакевича був ідиш, і саме цією мовою були написані всі його ранні твори. Першу книгу російською він написав лише після війни – нею стала знаменита повість „Зірка“, написана за враженнями від служби у дивізійній розвідці та відкрила нову сторінку радянської військової прози. Так про війну, що нещодавно закінчилася, ще ніхто не писав.

Схоже, що саме на фронті Казакевич змінив своє розуміння Батьківщини. Принаймні до Ізраїлю колишній переконаний єврейський націоналіст ніколи не поїхав, хоча всі діти давно були там.

Але не забігатимемо вперед. В армію Казакевича не взяла – він мав „білий“ квиток за зором. Проте влітку 1941 року пішов у московське ополчення, де відомого на той час перекладача та публіциста зарахували до знаменитої „письменницької роти“. Звідти Еммануїл Казакевич перевів у військову розвідку. Допомогло вільне володіння німецькою мовою і те, що ополченець Казакевич взяв у приятеля окуляри з набагато менш товстими лінзами – зір на медкомісії в польових умовах визначали за склом окулярів. У розвідці він і служив всю війну, пройшовши шлях від рядового розвідника до начальника розвідвідділу дивізії та помічника начальника розвідвідділу 47-ї армії. Був нагороджений медаллю „За відвагу“, двома орденами Вітчизняної війни II ступеня та двома орденами Червоної Зірки.

Казакевич надзвичайно болісно переживав розмови про євреїв та „Ташкентський фронт“, тому вперто відмовлявся працювати за фахом. Дійшло до того, що після чергового поранення та госпітально його в наказовому порядку призначили на роботу до військової газети у Володимирі – він і тоді не змирився. А списався зі своїм командиром – Захаром Петровичем Видриганом – і той пішов на пряму підробку документів, витягнувши „нашого письменника“ назад у рідну дивізію за фальшивим розпорядженням.

Потім... Потім у березні 1946 року капітана Казакевича було демобілізовано, і він повертається до письменства. Книги „Зірка“, „Весна на Одері“ та „Двоє у степу“, в які він переплавив свій фронтний досвід, гучний успіх, славу, популярність та репутацію одного з найкращих письменників-фронтників. Тим несподіваніше був слух, який одного разу промайнув у письменницьких колах – Казакевич відкочував із військової прози до дитячої літератури!

Корній Чуковський наприкінці 50-х записав у своєму щоденнику: „Казакевич перекладає Пінюккіо. З німецької. Перед ним італійський текст, італійський словник. Робота ця надто легка! Перекладачі-паразити вибрали собі найліпшу літературну професію. Але я вставлю перо Олексію Толстому! Буратіно помре в розквіті років. Зіпсував Олексій таку казку“.

Повірити класику дитячої літератури заважає та обставина, що з ремеслом перекладача Казакевич був знайомий ще до війни. Він, власне, і починав перекладачем, перекладав на ідиш з німецької та російської вірші О.С. Пушкіна, М.Ю. Лермонтова, В.В. Маяковського, для Бірбіджанського театру переклав понад десяток п'єс радянських драматургів. А з 1937 р. Еммануїл Казакевич працював позаштатним перекладачем у державному єврейському видавництві „Дер Емес“ (Правда).

Він дуже багато перекладав на ідиш, але російською мовою Еммануїл Казакевич перекладав лише один текст, який починався словами:

...Жив-був... „Король!“, – негаймо вигукнуть мої маленькі читачі.

Ні, діти, ви не вгадали. Жив був шматок дерева. То було не яєсь благородне дерево, а значай-нісіньке поліно, з тих, якими взимку топлять печі, щоб обігріти кімнату...

І добре, що тоді він зрадив свої принципи. Цей переклад „Пінюккіо“ став класичним і перевидається досі.

Вадим НЕСТЕРОВ.

Ділові жінки епохи Бар-Кохби

Коли повстання Бар-Кохби добігло до кінця (132-135 рр. н.е.), єврейка Бабата, дочка Шимона, втекла з Ейн-Геді в компанії супутників, також євреїв. В Ейн-Геді вона приїхала відвідати свою прийомну дочку. Втішки звідти, вона опинилася в далекій печері в Юдейській пустелі. Печера знаходилася на висоті 200 м над дном ущелини, і потрапити туди можна було лише вузькими сходами, вибитими у стрімких скелях. Подібно до біженців інших часів і народів, Бабата взяла з собою найважливіші папери, щоб повернути собі власність і налагодити своє життя коли війна закінчиться. Але цьому не судилося статися: Бабата та її супутники або померли в печері від голоду, коли римські солдати відрізали їх від джерела, звідки їм надходило харчування, або були просто вбиті солдатами, які вторглися в їхній притулок. Але до цього вона встигла сховати у глибині печери свій мішечок, де зберігалося 35 документів, включаючи шлюбні контракти, свідоцтво про власність, судові позови та виклики до суду, контракти та боргові розписки. Ці документи були написані у 94-132 рр. набатейською, арамейською, юдейською та грецькою мовами. Через понад 1800 років, у 1961 р., дослідницька група, очолювана Ігалеом Ядином, ізраїльським генералом, який став археологом, виявила мішечок з архівом Бабати. Під ногою волонтера захитався камінь, і таким чином археологи знайшли схованку. У печері виявилось ще кілька предметів, які, ймовірно, належали Бабаті, у тому числі пара сандалів, клубки ниток, дві хустки, ключі і дві кільця для ключів, чаші, складаний ніж і три бурдюки.

Набагато більш відома знахідка Ядина у так званій „Печері листів” – листування між Бар Кохбою та його генералами Йонатаном та Масабаолом. Філіп Еслер у своїй книзі „Сад Бабати: Папіруси Ядина та історія однієї єврейської сім'ї епохи античності”, скрупульозної та винахідливої реконструкції життя Бабати, показує, що документи з її мішечка проливають світло на повсякденне життя та ділові відносини євреїв та набатеїв, чия мирне співіснування було порушено повстанням Бар Кохби. На відміну від більшості античних джерел, написаних чоловіками та для чоловіків, у документах Бабати фігурують переважно жінки: здійснюють угоди, продають, купують, позичають, виступають позивачами, відповідачками та опікунами.

У центрі уваги Еслера – чотири найраніші документи з архіву Бабати. Всі вони написані набатейською і арамейською мовами, і датовані 94–99 рр., тобто періодом до народження самої Бабати. В одному з них мова йде про продаж саду фінікових пальм батькові Бабаті Шимону. Угода відбулася 99 року н.е. Легко зрозуміти, чому Бабата возила цей документ з собою: її батько, мабуть, передав їй сад у володіння (вона зареєструвала його як свою власність під час перепису майна, проведеного римлянами 127 р.). А ось у трьох інших папірусах йдеться про угоди між набатеями, які, на перший погляд, не мають жодного відношення до Шимона або Бабати. І все це чудове мікросторичне дослідження Еслера відштовхується по суті від одного простого питання: чому? Чому ця жінка возила з собою документи про угоди, укладені, здавалося б, сторонніми людьми ще до її народження? І чому вона вважала за необхідне взяти їх із собою у втечі?

Щоб розповісти історію цих чотирьох документів, Еслеру потрібно було реконструювати обставини їх появи, визначити, хто підписував ці договори і з якою метою. У деяких місцях самі папіруси були настільки пошкоджені, що, скажімо, від слова залишалася лише верхня лінія букви „ламед”. Еслер зробив складну палеографічну роботу з відновлення зниклих фрагментів тексту: він порівнював залишкові лінії ушкоджених літер з чіткішими прикладами з інших

текстів, написаних тим самим переписувачем. Як правило, він наводить фотографії джерел, щоб читач міг сам оцінити успішність реконструкції. І, зрозуміло, як усі хороші дослідники античності, Еслер – майстер „повільного читання”, він вмів вибудовувати навколо своїх джерел історичний та культурний контекст (читач заодно чимало дізнається, наприклад, про набатеїв). Але Еслер має ще один козир в рукаві. Перед тим як стати професором біблістики, він був юристом, і тепер він максимально використовує цей професійний досвід, що дає блискучі результати. Наприклад, він знає, що за кожним контрактом стоїть юрист. Переписувачі, які записували ці документи, не просто виводили слова на папіруси – вони ретельно підбирали терміни, щоб мінімізувати ризики кожної з сторін, що брали участь у угоді.

У 99 році Шимон купив пальмовий сад у Маози, місті на південному березі Мертвого моря, на набатейській території. Продавцем була набатеянка на ім'я Абі-адан. Договір купівлі-продажу визначає межі саду, встановлює ціну та права нового власника, пов'язані з зрошенням угідь. Документ підписаний продавцем, її поручителем, чотирма свідками та переписувачем. Згідно з набатейським правом звичаєм, сам Шимон, тобто покупець, договір не підписував. Угода вважалася що відбулася, коли він отримав підписаний екземпляр, який служив доказом його права володіння.

Як не дивно, другий із цих чотирьох документів – це ще одна купча на той же сад (кордони якого вказані трохи інакше), датована місяцем раніше, ніж купча Шимона. Вона написана тим самим переписувачем. Продає сад та сама Абі-адан, але продає вона його високопоставленому набатейському чиновнику Архелая, сину Абад-Амана. Досі вчені вважали, що продаж саду Архелая та і не був доведений до кінця, що дозволило Шимону купити цю землю через місяць. Але Еслер знайшов сліди підпису свідка, а це означає, що угода відбулася.

Що сталося? Що б це не було, Шимон, очевидно, хотів доказів того, що Абі-адан зберегла нічим не обтяжене право володіння цим садом і, відповідно, може продати його знову. Еслер припускає, що Шимон зажадав попередню купчу (хоч і анульовану) і Архелай, мабуть, погодився її віддати. Це було важливо для Шимона (а потім і для Бабати), оскільки без цієї купчі ні Архелай, ні його нащадки не могли претендувати на сад.

Як показує Еслер, Шимон вжив додаткових заходів для того, щоб захиститися від можливих домагань Архелая. Еслер зауважив, що першим свідком на договорі купівлі-продажу Абі-адан із Шимоном виступив не хто інший, як Архелай. Раніше вчені припускали, що свідок Архелай – це просто тезка того Архелая, який намагався купити сад у Абі-адан на місяць раніше, але Еслер заперечує цю думку, вказуючи на те, що грецьке ім'я було дуже незвичайним для набатеїв. Вибір Архелая як свідка був, мабуть, ще одним способом для Шимона убезпечити себе від можливих претензій з його боку. Архелая (і його спадкоємця) було б нелегко оскаржити правомірність правочину, на якому він сам виступав свідком.

Але якщо угода самого Архелая з Абі-адан справді відбулася, то чому ж остання почала знову продавати сад через місяць і як їй це вдалося? Еслер припускає, що невдовзі після покупки саду Архелай несподівано відчув гострий дефіцит готівки, і йому не залишалося нічого іншого, окрім як попросити Абі-адан анулювати угоду. Одна деталь у ранньому з цих чотирьох документів, яку колишні дослідники ледь удостоювали уваги, підкріплює догадку Еслера.

Найраніший документ із мішечка Бабати – це договір про позику, складений у 94 році, за п'ять років до покупки Шимоном саду Абі-адан. Набатейська жінка на ім'я Абат-Ісі давала в борг своєму чо-

ловікові Мукіму велику суму зі свого посагу. Це була безвідсоткова позика терміном на два роки, після яких застосовувалася „звичайна” відсоткова ставка (20 років по тому, у Набатеї стандартна ставка була 9%). Поручителем у тому, що Мукіму виплатить позика, виступав Абад-Аману. Еслер вважає, що Мукіму і Абад-Аману позичали гроші, щоб вкласти їх у сільськогосподарський бізнес. Якби справи пішли добре, вони змогли б покрити борг за рахунок прибутку протягом першого дворічного терміну. Інакше умови позики дозволяли Мукіму з партнером взяти в борг ще одну велику суму з посагу Абат-Ісі, знову ж таки без відсотка і на два роки. Але тут була одна хитрість: Абат-Ісі могла вимагати повернути борг у будь-який момент після перших двох років.

Чи простий збіг, що поручителя та партнера Мукіму звали так само, як батька Архелая – Абад-Аману? Навряд чи це випадковість, інакше яку цінність мав би цей документ для Бабати? А тепер припустимо, пропонує Еслер, що батько Архелая Абад-Аману помер якраз у той момент, коли Абат-Ісі зажадала від свого чоловіка та його партнера повернути борг. Тоді Архелая несподівано і терміново була б потрібна велика сума грошей. І тоді б він анулював угоду з Абі-адан, повернувши їй сад, який та потім продала Шимону, а той передав його своїй дочці Бабаті, яка згодом, тікаючи від римлян, взяла з собою всі ці документи.

Подібно до припущення Еслера не можуть не викликати певної критики. Наприклад, чи справді Шимон змусив чи впросив Архелая, сина Абад-Аману, чия угода з Абі-адан була анульована, виступити свідком з його угоди? Цей хід був би дуже мудрим рішенням, але ми не можемо знати напевно, чи справді Шимон його зробив, оскільки підпис Архелая на купчі Шимона пошкоджений. Залишилися лише слова: „Архелай, син”. Проблема в тому, що ім'я батька, яке не читається, складається всього з трьох букв, а це означає, ім'я Абад-Аману суди не вміститься. Еслер змушений припустити, що Архелай підписався, використовуючи трилітерне ім'я батька – його старий армійський псевдонім. Цю версію не можна відкинути, але не можна підтвердити. Немає жодних свідчень того, що у Абад-Аману був армійський псевдонім. Ми навіть не знаємо, чи він був військовим! Але, незважаючи на ці окремі сумніви, історія, яку розповідає Еслер, є цілком переконливою, хоча місцями їй і не вистачає доказів.

Мабуть, Абат-Ісі було нелегко спостерігати за тим, як бізнес її чоловіка програв, адже вона знала, що разом з ним пропадає її посаг, її єдине джерело харчування у разі відставки чи розлучення. І вона вирішила стягнути борг. (Як показують інші документи, сама Бабата згодом опиниться точно у такій ситуації).

І це сміливе особисте та ділове рішення однієї набатейської жінки – Абат-Ісі змусило набатейського чиновника Архелая вимагати від іншої ділової набатеянки Абі-адан анулювати угоду на купівлю ним їй саду. Та погодилася, можливо, тому, що в неї вже був на прикметі інший покупець – Шимон. А Шимон передав цей сад разом із його запланованою юридичною історією своїй опозитивній дочці Бабаті.

Всі ці перипетії історії, яку Еслер розповідає у своїй книзі, перетворюють останню на детективний роман, але насправді найдивовижніше в ній – це люди, в світ яких ми отримуємо можливість зазирнути. Жінки, принаймні заможні єврейські та набатейські, виявляються великими фінансовими гравцями в цьому світі. Вони купують і продають власність, фінансують починання, з яких сподіваються отримати вигоду, а коли їхні очікування не виправдовуються, захищають свої інтереси, йдучи на судовий та сімейний конфлікт. Винахідливість і передбачливість Бабати разом з історико-юридичним аналізом Філіпа Еслера відкрили для нас дивовижний світ соціальних відносин епохи античності. Ця книга спростовує наші колишні уявлення та показує необхідність подальших досліджень.

Елізабет Шенкс ОЛЕКСАНДР.

Цю жінку за життя звали Донна Грація, що перекладається з латинської як Милостива пані. Але, незважаючи на цілком собі європейське ім'я, вона була єврейкою, щоправда, зуміла в епоху розгулу інквізиції домогтися визнання не тільки в єврейській спільноті, а й при дворах найзаможніших і найвпливовіших людей періоду Відродження.

Повне ж ім'я цієї жінки було Донья Беатріс де Луна Грація Насі, в якому на її справжнє походження вказували лише два останні слова Грація Насі.

Тут слід уточнитись. Донна Грація походила з сім'ї дуже заможних іспанських євреїв, насильно звернених до католицизму. Саме тому дівчинці, що народилася в 1510 році, привласнили ім'я Беатріс. А оскільки норми Піренейського півострова дозволяють людям мати не одне, а кілька імен, то дівчинці надали ще одне ім'я – Грація (Грація), що є іспанським варіантом єврейського імені Хана. Тільки самій Беатріс, щоб уникнути зайвих неприємностей, про це повідомили лише після досягнення нею 12-річного віку.

Незважаючи на практично повністю іспанський варіант імені Донни Грації (тільки Насі вказувало на єврейське походження сімейства), сама вона в Іспанії не жила жодного дня. Справа в тому, що сімейство де Луна в 1492 році було змушене покинути державу, що ледь зародилася, у зв'язку з виходом там „Едикту про вигнання”. Тоді з Іспанії до Португалії емігрували близько 100 тисяч євреїв-сефардів. Під крилом португальського короля Жуана II нещасні на деякий час набули захисту. Правда, через деякий час і там почалися утиски євреїв, але сімейство де Луна до цього часу вже зуміло придбати потрібні зв'язки.

Заможні батьки зуміли дати дочці гідну освіту, зокрема й єврейську. Після досягнення повноліття Беатріс видала заміж за рідного дядька по материнській лінії Франциско Мендеса Бенвеністе, який мав солідний капітал і займався поставанням до Європи спецій з Індії, огранюванням дорогоцінного каміння та продажем ювелірних виробів.

На жаль, життя євреїв у Португалії, яке й без того було не цукром, після 1536 р. вкрай ускладнилося. За наказом папи Клементя VII у країні започаткували інквізицію, головним завданням якої стало виявлення серед звернених у християнство євреїв людей, які таємно дотримувалися юдейських релігійних традицій. Мендесам довелося шукати спокійнішого притулку. Задіявши свої зв'язки, дійшовши до португальського короля Жуана III та імператора Священної Римської імперії Карла V, сімейство змогло відносно спокійно залишити Португалію, перебравшись спочатку до Англії, а потім знову переправившись на материк, осісти в бельгійському Антверпені.

Легендарна єврейка 16 століття

Через те, що чоловік Беатріс був зовсім не юнаком, шлюб її продовжився не дуже довго, близько 8 років. 1538 р. молода жінка, який на той час не було ще й 30 років, овдовіла. Щоправда, чоловік, будучи дбайливим бізнесменом, перед відходом із життя акуратно розділив свій чималий статок між дружиною та братом Діого. Так молода жінка отримала цілу торгово-фінансову імперію, яка мала власні магазини, виробництва і навіть торговельну морську флотилію.

Користуючись мудрістю, яка говорить, що добре мати багато, але краще володіти всім, Беатріс одружилася свого ділового партнера і дядька на рідній сестрі Бріанді. Тепер вона точно знала, що всі справи їхнього тепер уже спільного бізнесу будуть під контролем. А після того як у 1542 році дядечко Діого помер, саме Беатріс стала повноправним власником бізнес-імперії, що вже сформувалася. Тепер Донна Грація могла діяти так, як хоче вона сама. З цього моменту найближчим помічником Беатріс стала не сестра Бріанда, а племінник Йосип Насі, людина запозитивна та енергійна.

Енергійна, безвідмовна і віддана людина за всіх часів коштує дорого. А донні Мендес такий помічник був потрібний подвійно, оскільки крім суто ділової діяльності вона почала займатися і дуже небезпечною на ті часи благодійністю, а саме – вивезенням євреїв до Південної Європи, до Венеції, звідки вони перебиралися на Балкани під крило турецького султана Сулеймана I. Показово, що маршрут евакуації євреїв ретельно продумувався, що дозволяло уникати неприємних ексцесів.

Коли ж на солідний капітал Донни Грації накинув оком представник іспанської королівської династії Франциско Арагонський, Беатріс і самій довелося тікати до Венеції. Її ж племінник

Йосип Насі подбав про те, щоб майно, що потрапило під арешт, було повернуто його власниці, також вирушивши до Венеціанської республіки. На жаль, і у Венеції Грації Мендес Насі не вдалося отримати спокійного життя. По-перше, євреям там дозволялося жити лише у спеціально відведеному їм гетто. По-друге, молодша сестра Грації Бріанда, ймовірно вважаючи себе обділеною багатством, донесла владі, що її сестра сповідує юдаїзм. Користавшись моментом, венеціанці заарештували відразу обох жінок, попутно заарештувавши і все їхнє майно.

На допомогу їм знову прийшов Йосип Насі. Серед його друзів виявився особистий лікар Сулеймана I Йосип Хамон. Той поділився інформацією із султаном, і вже сам правитель, вважаючи за корисне для себе і країни знайомство з Мендес, умовив венеціанських правителів звільнити жінок. Отримавши таку несподівану допомогу, сестри, що примирилися у в'язниці, поїхали з Венеції до міста Феррари, яке на кшталт Венеції, вважалася містом-державою, де діяли власні закони, відмінні від подібних до нього європейських полісів.

У Феррарі до євреїв ставилися цілком лояльно, тому Беатріс нарешті змогла зітхнути спокійно. Вона почала відкрито сповідувати юдаїзм. Більше того, жінка послила свою благодійну діяльність. Виключно завдяки її старанням, було видано Танах з текстами ладино – мовою іспанських євреїв. Паралельно вийшла ще одна книга, яка призначалася вже для християн і присвячувалася герцогу Феррари.

На жаль, переслідування євреїв згодом докотилися до цього міста. Далі тікати було вже нікуди. Адже практично по всій Європі католицька церква закликала місцеву владу всіляко обмежувати діяльність юдеїв, обертаючи їх будь-якими способами до християнства. Єдиним місцем, куди євреї ще могли виїхати, залишалася ворожа християнській Європі імперія Османа. Її правитель Сулейман I Чудовий вже не перший рік приймав на підконтрольних йому землях євреїв, що рятувалися від переслідувань християнами. І в порядності султана Беатріс не помилилася.

Звісно, гарне ставлення турецького владика до Грації Мендес Насі було викликано тим, що вона

мала величезний капітал, який був абсолютною незайвим для епохи імперії. Однак тут існує різниця між європейськими правителями та турецьким володарем. Перші будь-якими шляхами намагалися відібрати багатство собі, не гребуючи при цьому грубих методів. А турецький султан, також маючи види на багатства Мендес, не намагався привласнити їх, а дозволяв Донні Грації вкладати кошти в економіку імперії.

Добре ставлення султана до заможної єврейки виправдало себе цілком. Грація Мендес розпочала в Туреччині масові, як заведено зараз називати, інвестиції. Для єврейських переселенців вона почала будувати притулки, лікарні, школи та синагоги. Одна із споруджених у Стамбулі на її гроші синагог отримала назву „Ла Сеньйора” на честь Донни Грації. Але це виявилось для Мендес не головним. Вона хотіла створити на Землі Ізраїлю дім для євреїв, і зробила для цього все, що змогла.

У 1558 р. Беатріс випросила у Сулеймана I в оренду за великі гроші велику ділянку землі біля озера Кінерет. Там вона відродила покинуте місто Тверія, що давно знаходилося на березі озера, і створила в ньому поселення для біженців з Європи. Незабаром навколо нього були зведені стіни, а в міському окрузі почалися масові посадки шовковика, що дало старт розвитку шовківництва в краї.

До 1565 р. Тверія стала найбільшим в регіоні культурним і ремісничим центром, багатство якого базувалося на виробництві та продажу шовку. На жаль, довго спостерігати за розквітом творіння своїх рук Беатріс не змогла. На її здоров'я позначилися всі випробування, яких жінка зазнала за минулі роки. 1569 р. вона померла у своєму стамбульському будинку.

Марина СЛІВІНА.

Штетли Черкащини

(продовження. Початок в №1 (277))

Протягом століть євреї жили поряд з українцями в містах, містечка і селах. До уваги наших читачів пропонуємо короткі історичні довідки про проживання євреїв на теренах сучасної Черкаської області.

Жаботин. У 19 – поч. 20 ст. Жаботин – містечко Черкаського повіту Київської губернії.

У 1847 „Жаботинське єврейське суспільство“ включало 543 особи.

У 1897 р. у Жаботині проживало 272 євреї (14%).

У 1768 році за часів Коліївщини євреї Жаботина майже повністю були знищені.

У 19 ст. єврейська громада містечка відродилася. У 1889 р. у Жаботині діяла молитовна школа; з 1900 р. вона згадується як синагога.

У 1913 р. в Жашкові належали 12 з 14 бакалійних лавок (власники: Гольденберг Гицель Фроїмович, Доброневські Сара Лейбовна та Сруль Беняїнович, Каган Гершко Менделевич, Межибовська Либя Лейзерівна, Полінські Дувид Йосифович, Мойсей Юзикович, Нафтуна Юзикович, Раздольська Буна Пінхасовна, Сигалов Нухім, Етінзон Юдко Аронович, Ямпільський Йосип Іонович) і всі три мануфактурні власники: (Постолівський Борух Зінделевич, Ротмістровський Йосип Пінхусович, Яновська Сіма Лейбовна). Г.І. Зільберг володів єдиною аптекою.

Жашків – історичне місто, засноване у 1636 р. До складу Російської імперії місто увійшло 1793 р. після третього поділу Польщі.

Єврейська громада Жашкова вперше згадується у державних архівах у 17 столітті, коли в ній налічувалося кілька євреїв, які володіли заїжджими дворами, винокурнями та млинами.

У 1863 р. в Жашкові проживало 556 євреїв, 1533 православних та 52 католики. 1897 р. єврейське населення Жашкова зросло до 2445 жителів (47,2%).

Наприкінці 19 ст. Іоель Кельманович Тільчинський заснував млин, який виробляв цукор із цукрових буряків, а також керував пивоварним та гуральним заводами. До 1865 р. в місті вже було відкрито єврейський молитовний будинок, а до початку 20-го було збудовано три синагоги. Сімха Каган став рабином Жашкова у 1899 р.

У 1912 р. було відкрито єврейське ощадно-позичкове товариство. Основними заняттями єврейських жителів Жашкова були ремесло і торгівля, в архівах згадуються бригадири цукрових заводів Горштейн та Міндін, а також поміщик Яків Етінгер.

Влітку 1918 р. в Жашкові був перший погром, який було організовано селянськими повстанськими загонами, в результаті було вбито кілька євреїв. Наступний погром було організовано військами Червоної Армії, внаслідок чого було вбито 10 євреїв. Єврейське населення також постраждало від погромів Добровольчої армії, внаслідок чого до 1923 р. воно скоротилося до 393 осіб.

На початку серпня 1918 р. Зелена армія (озброєні селянські загоны, які боролися проти всіх урядів у Громадянській війні в Росії (1917-1922)) прибула до Жашкова і зробила його своєю базою. Вони зізнали всіх євреїв у синагогу, взяли 80 заручників та вимагали 1 мільйон рублів від населення міста. Якщо вони не повернуть викуп, заручників буде розстріляно. Євреям удалося заплатити 100 000 рублів; частина євреїв було вбито, а деякі єврейські жінки зґвалтовані. Єврейська громада була рада, що відбулася [відносно] легко. Очевидець із Жашкова розповів: „Люди Зеленого (Зелена армія) не турбували євреїв“.

Інший уривок узятий із книги „Соколівка/Юстинград: століття боротьби та страждань в українському містечку“, Нью-Йорк, 1983 р.

„Щоб уникнути звірств, скоєних під час відступу Денікіна [білогвардійський генерал під час Громадянської війни в Росії (1917-1922)], деякі з тих, що вижили з Юстинграда (Соколівка), бігли до Жашкова, де місцеві українці зажадали висилки цих біженців як платня за продовження „терпимості“ до євреїв Жашкова. Не встигли ці біженці розсіятися по Одесі та іншим містам, як пролунали погроми, що розорили сам Жашків. 6 травня 1920 р. 30 людей було вбито військами отамана Степанюка. 14 травня було встановлено термін від'їзду всіх євреїв. Наступного дня 20 людей, які не встигли піти, були схоплені та заживо поховані.“

У 1920-х роках місцева єврейська громада звернулася до Йосефа Іцхака Шнеерсона (шостого Ребе Хабада Любавіч) з проханням допомогти відремонтувати мікву.

У 1920–1930-ті роки у містечку діяла єврейська початкова школа. Головою місцевого колгоспу був Хун Рубашевський.

На початку Другої світової війни багато євреїв пішли на фронт

або були евакуйовані, але більшість залишилася в Жашкові.

19 липня 1941 р. місто було окуповане нацистами. Наприкінці липня або на початку серпня 1941 р. на одній із центральних вулиць було створено гетто. Оскільки євреям було заборонено залишати гетто та купувати їжу, багато хто помер від голоду.

Влітку 1941 близько 300 євреїв було розстріляно біля Бав'язького млина, неподалік цегельного заводу. Одна єврейська дівчинка Ольга Руда була тільки поранена і змогла вибратися з ями. Вона пережила війну і потім написала свої спогади про пережите.

Навесні 1942 р. всі працездатні євреї були відправлені до трудового табору (можливо, до Буків), а решту – близько 100 осіб – розстріляно в каменоломні приблизно за 1 км на схід від села. За іншими даними, 1942 року в лісовій зоні Берестова, між селами Петрівка та Охматів, було розстріляно близько 150 євреїв.

За словами місцевого жителя, опитаного в ході дослідження „Ло-Тішка“ у 2000 році, серед 60 жителів Жашкова, розстріляних на площі в центрі міста (де зараз стоїть пам'ятник Тарасу Шевченку), була і вчителька Городищенської школи Рива Давидівна Поташник.

Загалом під час Голокосту було вбито близько 500 євреїв Жашкова. З більш ніж 500 євреїв, страчених у Жашкові, нам відомі імена лише 204 мирних мешканців та 45 солдатів.

Після 1945 р. частина євреїв повернулася до Жашкова.

1993 р. єврейська громада в Жашкові була зареєстрована знову. Першим її головою став учитель Аркадій Лесновський. Завдяки його зусиллям було збудовано огорожу навколо єврейського цвинтаря. Після його від'їзду новим головою став М. Кантерман. 1998 р. головою громади стала Рита Писарик. 2002 року новим головою стала Раїса Павлівна Третьяк.

У 2012 р. у місті проживало близько 70 євреїв.

Більшість будівель у Жашкові, побудованих до 1917 р., було зруйновано у 20 столітті. Там, де зараз знаходиться міська бібліотека, жив перший лікар Жашкова Кузмінич Шміль Абрамович, який надавав медичну допомогу людям усіх національностей та мав велику повагу в суспільстві. Його могила – єдина що збереглася на старому єврейському цвинтарі.

Знамениті євреї із Жашкова. Шмуель Даян (Киайгородський) (1891, Жашків – 1968) – сіоністський активіст під час британського мандату в Палестині та ізраїльський політик, який був депутатом у перших трьох Кнесетах. Шмуель є батьком Моше Даяна, відомого ізраїльського військового лідера та політика.

Семюел Крамер (1897, Жашків – 1990) – один із провідних асиріологів світу та всесвітньо відомий експерт з шумерської історії.

Звенигородка – місто та районний центр у Черкаській області. Вперше згадується у літописі 1545 р. За іншою версією, місто існувало за часів Київської Русі. 1569 р. Звенигородка входила до Київського повіту Київської губернії Речі Посполитої. До складу Російської імперії увійшла в 1793 р. У 19 – на поч. 20 ст. Звенигородка була повітовим містом Київської губернії.

У 1765 р. згадується про одного єврея-орендаря, який проживав у Звенигородці серед 134 будинків села.

Наприкінці 18 ст. майже всі заїжджі двори, млини та винокурні Звенигородки орендували євреї. Імена орендарів присутні у польських документах з 1792 р.: Мендель Шмуїлович, Хаїм Морткович, Мошко Геніхович, Янкель та Лейзор Пейсаховичі, Абрам Морткович, Мошко Лейбович, Мойша Фабішович, Абель Лейбкович, Рувім Зельманович. В списках імен у цих польських документах вказано лише імена та по батькові, оскільки прізвища євреям не присвоювалися до початку 19 ст.

За даними перепису населення в середині 19 ст. у Звенигородці проживало 2341 євреї, 4620 православних, 271 католиків та 47 старообрядців. Торгівля та промисловість знаходилися в руках євреїв, які також заснували тютюнову фабрику та свічковий завод. Християнських торговців було 11, а єврейських – 35. Багато євреїв працювали на полях під час збирання врожаю.

Історичні документи містять відомості про промисловість у Звенигородці у 1890-х роках. На пивоварному заводі Арона Абрамова працювало 15 робітників з-поміж місцевих жителів. Веніаміну Сруссалинському та Бенціону Сосновському належали парові млини. Водяний млин, що належав місту, орендувався Шумером Фештейном. Цементний завод орендувала вдова Вайнтруб. А миловарний завод орендував Гершко Коган.

Наприкінці 19 ст. у Звенигородці було п'ять синагог, міква та друкарня, що належала Нухіму Яковичу Зотуловському.

З 1892 р. рабином громади та главою рабинського суду був Йосип

Гальперін, у 1890-х роках повітовим рабином був Цаль Шмулевич Добров. Наприкінці 19-го та на початку 20-го ст. єврейське населення Звенигородки збільшилося приблизно до 6000 (40%).

15 вересня 1902 р. відкрився єврейський громадський зал „Ха-Тора“. Будівля була орендована. На її утримання було зібрано 1500 карбованців плюс 900 карбованців благодійних пожертвувань. Викладачами були Наум Ізраїлевич Юровський, Арон Шаевич Грінберг та Шломо Ізраїлевич Каменецький. 1913 р. В. Кам'янецький заснував приватне чоловіче училище.

У 1910 р. діяло сім синагог, були Талмуд-Тора, три єврейські школи для хлопчиків, єврейська лікарня та благодійне товариство, а також єврейський цвинтар.

Під час Громадянської війни Звенигородка постраждала від трьох погромів. 1918 р. в результаті першого погрому було вбито 27 і поранено 50 євреїв. Другий напад стався у серпні 1919 р. Погром був організований частинами Добровольчої армії. У січні 1920 війська отамана Туза розгромили Звенигородку.

У 1922 р. у місті діяв єврейський загін самооборони чисельністю 50 осіб. 1921 р. у Звенигородці відкрився відділення єврейської секції (метою організації було поширення комуністичної ідеології серед національних меншин). У місті діяла сіоністська організація, у вересні 1922 р. було заарештовано групу сіоністів.

За даними Російської єврейської енциклопедії, 1926 р. єврейське населення Звенигородки становило 6584 особи (36,5%).

У 1920-х роках у Звенигородці було три синагоги, більшість єврейського населення відвідувало їх. Було багато ремісників, бляхарів, кравців, шевців. Частина з них працювала в кооперативах, частина – вдома.

Близько 30 єврейських сімей заснували у містечку колгосп. 1931 року також працювала сільськогосподарська школа з навчанням на ідиш. Було відкрито дві початкові школи на ідиш та професійно-технічне училище. У 1927 р. відкрилася школа для нужденних дітей, і працював дитячий будинок.

До 1939 р. у Звенигородці існувала єврейська школа. У 1939 р. її закрили та переобладнали на російську школу.

1939 р. у Звенигородці проживало 1957 євреїв.

З початком Другої світової війни понад 3000 мешканців Звенигородки було мобілізовано до Червоної Армії. Звенигородка була окупована вермахтом 29 липня 1941 р.

Наприкінці вересня – на початку жовтня 1941 р. загін оперативного командування розстріляв у Звенигородці близько 100 чоловіків-євреїв.

3 листопада 1941 р. у Звенигородці було організовано „єврейський житловий район“ (відкрите гетто). Гетто розташовувалося між вулицями Шевченка, Комінтерну, Жданова, Піонерської та Карла Лібкнехта. У кожному будинку мешкало по три-чотири сім'ї. Євреї мали носити на одязі жовті зірки. Німці призначали голову юденрата (єврейської ради) та п'ять-шість бригадирів. То були євреї. Вони доставляли накази в гетто.

16 серпня 1941 р. аптекаря міста Скибінського вивели з дому та розстріляли у його саду. Того ж дня на звичайному вбили Красилівського. Потім вбили інженера Канівського та адвоката Яблуновського. Палітурника Янішевського посадили в джку з камінням і котили вулицями. Він помер. 9 серпня 1941 р. Красилівського вбили у дворі власного будинку. Місцевий поліцей Кисленко разом із німцями змусив її дочку викопати яму та розстріляв матір на її очах.

5 травня 1942 р. 150 працездатних євреїв було відібрано для роботи у таборі у селі Неморож.

17 травня 1942 р. євреї з Катеринополя та Ольшан були поселені у Звенигородці. Після переселення євреїв з околиць, у Звенигородці 18 червня 1942 р. 1375 євреїв було розстріляно, а 100 осіб відправлено до табору в село Іскрине. У Звенигородці залишилося лише 80 ремісників, яких пізніше розстріляли.

У лютому 1942 р. було розстріляно всіх ув'язнених концтабору у селі Неморож. Людей зібрали на узліссі Губського лісу. На лузі викопали яму та розстріляли всіх, хто був у Неморозькому концтаборі. Вони залишили місце ще для 50 осіб, яких відібрали з концтабору у Смільченці. Декільком в'язням вдалося втекти під час розстрілу. Загальна кількість розстріляних у Губському лісі 2 листопада 1942 р. становить близько 200 осіб.

Всього в гетто у Звенигородці загинуло близько 3500 євреїв. Після війни на основі спогадів виживших Леонідом Брацлавським було складено список жертв, у якому значилися імена 600 осіб.

Звенигородка була звільнена 28 січня 1944 року.
(Продовження в наступному номері)

Милі жінки – волонтери, підопічні та співробітниці ЧОБЄФ „Хесед-Дорот“, члени єврейської громади!

Від усього серця вітаю вас із чудовим святом – 8 Березня!

Цей день – ще одна прекрасна нагода висловити вам щире подяку за вашу мудрість, натхнення, красу та невтомну працю. Ви наповнюєте світ теплом, гармонією та добром, надихаєте на нові звершення й робите кожен день яскравішим. Насамперед бажаю вам того, про що зараз думають усі – миру та міцного здоров'я! А ще щастя, радості та успіхів у всіх починаннях! Нехай кожен день дарує вам любов і повагу, а поруч завжди будуть дорогі серцю люди.

З найкращими побажаннями, Євгеній Степко, директор ЧОБЄФ „Хесед Дорот“.

Проект „ТУРБОТА ПОКОЛІНЬ – ХЭСЭД ДОРОТ“ було створено та працює за підтримкою „Джойнт“ (JDC) – провідного єврейською міжнародною гуманітарною організацією, яка понад 30-ти років допомагає нужденним євреям і розвиває єврейське життя у країнах колишнього Радянського Союзу. Детальну інформацію про JDC ви знайдете на сайті: www.JDC.org

Цдака ЧОБЄФ „Хесед-Дорот“.

Сайт ЧОБЄФ „Хесед-Дорот“.

Сторінка ЧОБЄФ „Хесед-Дорот“ в мережі Фейсбук.

Соціальні послуги для підопічних (жертв нацизму) ЧОБЄФ „Хесед-Дорот“ надаються за підтримки гранту від „Конференції з матеріальних претензій єврейського населення до уряду Німеччини“.

Газета „Разом–Інейнем“. Засновник – Черкаський обласний благодійний єврейський фонд „Турбота покоління – Хесед Дорот“.
Ідентифікатор медіа – R30-03581.
Адреса редакції: 18010, Черкаси, вул. Богдана Хмельницького, 66.
☎ (0472)37-70-79, 54-41-48; 54-43-11.
e-mail: inejnem20@gmail.com <http://hesed-dorot.ck.ua>
Надруковано в м. Чернобай. Наклад 800 прим. Розповсюджується безкоштовно.
Підписний індекс 90781..

Наші спонсори: Єврейська Федерація Великий МетроВест Нью-Джерсі та Міжнародна громадська організація Центр „Джойнт“.

Прохання поводитися з цим виданням акуратно – в ньому є слова Тори.